

І.В. Форноляк
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології,
Університет економіки та права «КРОК»

Формування усвідомленого ставлення учнів з девіаціями поведінки до збереження власного здоров'я

У статті розкрито поняття «усвідомлене ставлення до збереження здоров'я» та підкреслено необхідність формування такого ставлення в учнів з девіантною поведінкою. Автором запропоновано основні напрями формування в учнів усвідомленого ставлення до збереження власного здоров'я під час навчально-виховного процесу в закладі освіти.

Ключові слова: ставлення, усвідомлене ставлення до збереження здоров'я, здоров'я, учні з девіантною поведінкою.

І.В. Форноляк
кандидат психологических наук,
доцент кафедры психологии,
Университет экономики и права «КРОК»

Формирование осознанного отношения учащихся с девиациями поведения к сохранению собственного здоровья

В статье раскрыто понятие «осознанное отношение к сохранению здоровья» и подчеркнута необходимость его формирования у учащихся с девиантным поведением. Автором предложены основные направления формирования у учащихся осознанного отношения к сохранению своего здоровья в ходе учебно-воспитательного процесса в учебном заведении.

Ключевые слова: отношение, осознанное отношение к сохранению здоровья, здоровье, учащиеся с девиантным поведением.

I.V. Fornolyak
PhD (Psychological sciences),
Associate Professor of Psychology Department,
“KROK” University

Development of a conscious attitude of students with behavior deviations to maintaining their own health

The article describes the concept of “conscious attitude to the preservation of health” and emphasized the necessity of its development in students with deviant behavior. The author proposes the main directions of the development of a conscious attitude towards the preservation of their own health in students in the educational process of the educational institution.

Key words: attitude, conscious attitude towards health, health, students with deviant behavior.

Постановка проблеми

Проблема розвитку усвідомленого ставлення учнів з девіантною поведінкою до збереження власного здоров'я є досить актуальною для розвитку сучасної освіти. Вона визначена державною нормативною базою, локальними документами, передовим педагогічним досвідом вчителів України, результативними досягненнями багаторічного експериментального дослідження проблем, пов'язаних зі збереженням здоров'я учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В основу дослідження проблеми розвитку усвідомленого ставлення учнів з девіантною поведінкою до збереження здоров'я лягли результати вивчення та аналізу наукових підходів, педагогічного досвіду, зокрема:

- формування усвідомленого ставлення до підтримки здоров'я на основі особистісно зорієнтованого (дитина і її здоров'я виступають найважливішими цінностями, а отже не дитину треба пристосовувати до освітнього процесу, а цей процес – до дитини, – І.Д. Бех, Ш.О. Амонашвілі) [1], культурологічного (розгляд культури здоров'я як невід'ємної частини загальної культури людини, – С.В. Кириленко) [4], компетентнісного (результатом освіти має бути набуття учнем здоров'я збережувальної компетентності, тобто властивостей, спрямованих на збереження здоров'я – власного та оточуючих, – Н.М. Бібік, О.І. Пометун, О.Я. Савченко та інші) підходів;

- положення психолого-педагогічної науки про дитину як об'єкт і суб'єкт організації навчального розвитку (В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, С.Д. Максименко);

- положення про сутність, взаємодію та розвиток особистості в процесі діяльності (Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.В. Скрипченко, Н.А. Побірченко).

Предметом особливої уваги стали нормативно-правова база з проблеми; праці науковців, присвячені різним аспектам теорії педагогічної майстерності, теорії педагогічної інноватики.

Нормативно-правовою базою, локальними документами щодо формування усвідомленого ставлення учнів до збереження здоров'я є:

1. Конвенція про права дитини (ратифікована Постановою Верховної Ради від 27.02.1991 р.);

2. Закон України «Про охорону дитинства» (від 26.04.2001 р.);

3. Державна національна програма «Діти України»;

4. Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»;

5. Наказ МОН України від 21.07.2003 № 486 «Про систему організації фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи в дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних та позашкільних навчальних закладах»;

6. Інструктивно-методичний лист МОН від 30.07.2010 № 1.4/18-3126 про формування відповідального ставлення до здоров'я дітей та учнівської молоді, протидії ВІЛ/СНІДу та наркоманії;

7. Спільний наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України від 21.04.2005 р. № 242/178 «Про посилення роботи щодо профілактики захворювання дітей у навчальних закладах та формування здорового способу життя учнівської та студентської молоді»;

8. Концепція Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір».

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Дані численних соціологічних досліджень фіксують щорічне зростання кількості неповнолітніх з девіантною поведінкою, яка виявляється в асоціальних діях (алкоголізм, наркоманія, порушення громадського порядку, хуліганство, вандалізм та ін.) [2; 9]. У крайніх формах почали виявлятися жорстокість і агресивність. Пияцтво, вживання наркотиків, агресивна поведінка утворюють єдиний блок протиправної поведінки. Залучення неповноліт-

нього до одного виду девіантної поведінки підвищує вірогідність його залучення до інших.

Перераховані вище аспекти особливо активно проявляються в поведінці учнів підліткового та старшого шкільного віку. У зв'язку з цим виникає необхідність організації у закладі освіти психопрофілактичної та психокорекційної роботи, в межах якої передбачається розвиток в учнів зазначеної категорії усвідомленого ставлення до збереження власного здоров'я, формування в них настановлень на здоровий спосіб життя.

Аналіз актуального стану досліджень з проблем здоров'я свідчить про те, що, які б методи збереження та зміцнення здоров'я не пропонувалися, очікуваного ефекту не виникає, якщо у самих людей не сформовані потреби усвідомленого та розумного ставлення до власного здоров'я, не вироблені уміння й навички вдосконалювати своє фізичне і психічне здоров'я [3; 4].

Тому для збереження здоров'я людини необхідно сформувати усвідомлене ставлення, тобто таке, коли людина ставить здоров'я в ієрархії цінностей на перше місце в будь-якій життєвій ситуації, що реалізується в поведінці через конкретні, установки мислення на збереження здоров'я. Здоровій людині вдається планувати свою освіту, отримувати фундаментальні знання, які в подальшому дають можливість творчо вирішувати поставлені завдання кожного дня.

Основи свідомого ставлення до свого здоров'я закладаються ще в часи дитинства. Нормальна життєдіяльність організму, добре самопочуття – запорука подальших успіхів у навчанні та праці. Тож пріоритетним напрямом у роботі закладу освіти серед інших є і збереження здоров'я кожного учня.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розкриття основних підходів до формування усвідомленого ставлення учнів з девіантною поведінкою до збереження здоров'я під час навчально-виховного процесу в закладі освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження

Поняттям «ставлення» розкривається свідомий, з опорою на досвід, вибір психологічного зв'язку людини з різними сторонами життя. Цей зв'язок проявляється в її діях, реакціях, переживаннях. Ставлення характеризують ступінь інтересу, а емоції, бажання, потреби виступають рушійною силою розвитку особистості. У структурі ставлень особистості до себе найважливішим є ставлення до свого здоров'я, яке виявляється у самопізнанні, емоційно-ціннісному ставленні до себе.

Науково обгрунтованим є факт, що стан здоров'я людини залежить не тільки від зовнішніх чинників (екологічних, соціально-економічних), а й психологічних критеріїв (установка на довге та здорове життя, оптимістичний світогляд, усвідомлення здоров'я як основної життєвої цінності) [5]. Такі установки, орієнтири найефективніше закладати в дитинстві, коли дитина може усвідомити своє здоров'я. Усвідомлення – це відображення в психіці ідеальних образів дійсності, своєї діяльності, себе в цій діяльності. Усвідомлення свого здоров'я дитиною відбувається лише за умови, що вона має знання про нього, розуміє свій фізичний і психологічний стан, уміє доглядати за своїм тілом, володіє гігієнічними навичками тощо.

Таким чином, усвідомлене ставлення до здоров'я – це система зв'язків особистості з різними явищами навколишньої дійсності, що сприяють її здоров'ю, а також певна оцінка індивідом свого фізичного і психічного стану та організована самою людиною життєдіяльність, що сприяє збереженню здоров'я, особистісному росту, творчому функціонуванню.

Виділяють три компоненти усвідомленого ставлення до збереження здоров'я: когнітивний, ціннісно-мотиваційний, поведінковий.

Критерієм когнітивного компоненту є знання; показниками виступають знання про здоров'я та його складові, сформований активний пізнавальний інтерес до проблем здоров'я, адекватна самооцінка власного здоров'я.

Критерієм ціннісно-мотиваційного компоненту є ціннісні орієнтації особистості; показниками виступають місце здоров'я в системі життєвих цінностей особистості, сформована потреба до збереження і зміцнення власного здоров'я та здоров'я оточуючих, прагнення самостійно вирішувати проблеми збереження здоров'я.

Критеріями поведінкового компоненту є дії та вчинки, що впливають на здоров'я людини; показниками виступають дотримання норм і правил здорового способу життя, саморегуляція вчинків, відповідальна поведінка в усіх сферах життєдіяльності щодо збереження і зміцнення свого здоров'я та здоров'я інших.

До умов розвитку усвідомленого ставлення учнів з девіантною поведінкою до збереження здоров'я доцільно віднести: навчально-методичні комплекси інноваційного змісту навчання; форми організації навчання; спроектовані на збереження здоров'я ситуації в структурі навчально-виховної діяльності вчителя; організована самостійна робота учнів; визначені аспекти профорієнтаційної роботи, спрямовані на збереження здоров'я; підготовка когнітивно-орієнтованого на збереження здоров'я глосарію; навчання учнів визначати сутність, сенс і зміст понять, віднесених до теми дослідження; психолого-педагогічна допомога учням здійснювати пошук, розуміти і запам'ятовувати ознаки зв'язку між змістом навчального матеріалу та постійно діючими станами здоров'я; залучення учнів до обґрунтування і визначення тем занять факультативів, спеціально створених для оволодіння уміннями складати плани збереження здоров'я; розширення мережі тематичних гуртків та створення клубу «Здоров'я»; створення ігрових ситуацій для дискусій, спрямованих на підбір засобів збереження здоров'я; добір і комплектування учнями і вчителями практичних фактів, якими підтверджується важливість усвідомленого ставлення до збереження здоров'я (такими фактами можуть бути певні події, природні явища, дотичні до теми здоров'я) [7; 8].

Форми організації навчання. Відповід-

но до діючої форми «навчально-виховний процес» є сенс упроваджувати форму «соціуму». Заняття, уроки, семінари, ігри з різноманітною імітацією, ділові зустрічі організовувати як результат групового дослідження.

Форма організації навчання «соціум», коли в у школі створені умови для збереження здоров'я, набуває пріоритетного характеру. Базується на спільній діяльності вчителів, батьків, медиків, фахівців підприємницької сфери у межах усвідомленої відповідальності за судження, оцінки, рекомендації, вимоги, вчинки, необхідну матеріальну та моральну підтримку.

Є сенс укомплектувати *методи за такими групами*: група когнітивних методів (метод вивчення і розуміння поняття, метод образного бачення (власне здорове тіло, емоції, характер, увага тощо); група методів запитань (діалоги в обговоренні планів збереження здоров'я); група методів аналізу явищ, подій та процесів (метод «бачення» навколишнього середовища, особливості ставлення до позитивних і негативних елементів у збереженні здоров'я); група методів порівняння (цільове спостереження); група методів конструювання понять (актуалізація наявних дій запам'ятовування, мислення, відтворення, пережитих і нових станів здоров'я).

Значущими у дослідженні є група методів конструювання правил і норм поведінки (метод часових обмежень, метод вигадок і підказок, мозковий штурм, метод моделювання, метод самоорганізації, метод самооцінки, метод проекту, метод контролю за дотриманням розробленого плану збереження здоров'я).

До активних форм і методів, що сприяють формуванню в учнів навичок критичного мислення, ініціативи і творчості, належать: ситуаційно-рольова гра, соціально-психологічний тренінг, метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним спрямуванням, робота над проектами «Я і моє здоров'я», психолого-педагогічний семінар, просвітницькі бесіди, лекції, методи вправ, спрямованих на розвиток навичок контролю і самоконтролю, ефективного спілкування, розв'язування конфліктів,

спільної діяльності та співробітництва.

Однією з основних складових успіху в збереженні та зміцненні здоров'я учнів є їхній позитивний психологічний та емоційний настрій. Він залежить від самопочуття у школі, сім'ї, колі друзів. Від того, яким чином організоване педагогічне середовище, залежить психічний та духовний світ учнів, їхнє бажання самовдосконалюватися та вести здоровий спосіб життя.

Значна роль у розвитку навичок здорового способу життя належить позаурочній роботі з учнями. Для активної соціалізації більшості з них важливим є досягнення успіху та самореалізація в різних видах діяльності, серед яких: клубні форми роботи, екскурсії, конкурси, ігри, валеологічні акції, діяльність громадських організацій [6].

Психолого-педагогічний інструментарій діагностики сформованості усвідомленого ставлення учнів до збереження власного здоров'я складають: анкета «Цінності» (модифікація методики «Ціннісні орієнтації» М. Рокича) – діагностика усвідомлення учнями власних пріоритетних цінностей та самореалізації їх у ситуаціях повсякденного життя; «Опитувальник для дітей 9-11 років» (автор З. Карпенко) – діагностика вад особистісного розвитку (до уваги брався такий показник психоемо-

ційного здоров'я, як тривожність); опитувальник вивчення пізнавальної активності учнів (Б.К. Пашнев); тест-опитувальник «Наскільки адаптований ти до життя?» (автор А.В. Фурман) – визначення особистісної адаптованості учнів; методика «Прогноз» (оцінка нервово-психічної стійкості за В. Бодровим).

Висновки

Проблема девіантної поведінки та пошук шляхів її профілактики і корекції актуальна як у педагогіці, так і психології досить тривалий час. Як свідчить аналіз публікацій та педагогічний досвід, ефективним у цьому напрямі є організація роботи з формування в учнів з девіаціями поведінки усвідомленого ставлення до збереження власного здоров'я.

Арсенал форм і засобів, за допомогою яких психолог, соціальний педагог, учитель може вирішувати проблему збереження здоров'я учнів, включає все розмаїття можливостей його професійної діяльності: навчальну, позакласну роботу, співпрацю з батьками, залучення їх до участі в житті класу й школи. Засобами ж розв'язання цих питань у професійно-педагогічній діяльності вчителя можуть бути включення елементів виховання здорового способу життя у викладання навчальних дисциплін, особистий приклад, виховні заходи тощо.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості / І.Д. Бех : у 2 кн. Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-психологічні засади. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
2. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків : [навч.-метод. посіб.] / Л.В. Вольнова. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 224 с.
3. Демінська Л.О. Методи оцінки фізичного, духовного та психологічного здоров'я учнів / Л.О. Демінська. – Донецьк, 2010. – 55 с.
4. Кириленко С.В. Новітня медико-педагогічна технологія збереження здоров'я дитини // Гармонія інтелекту та здоров'я. – К., 2003. – 32 с.
5. Максимова Н.Ю. Психологія адиктивної поведінки: [навч. посіб.] / Н.Ю. Максимова. – К.: ВПУ «Київський університет», 2002. – 308 с.
6. Профорієнтація учнівської молоді: посібник / Н.А. Побірченко, А.Л. Шайкова. – К.: Наук. світ, 2009.
7. Сергєєнкова О.П. Самопізнання. / Оксана Павлівна Сергєєнкова. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 184 с.
8. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоровья в школе. / Н.К. Смирнов. – М.: АРКТИ, 2005. – 320 с.
9. Формування навичок здорового способу життя у дітей і підлітків: За проектом «Діалог»: [навч.-метод. посіб.] / О.В. Вінда, О.П. Коструб, І.Г. Сомова та ін. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К., 2003. – 284 с.